

برنامه ریزی درسی و

فرایند تهیه و تولید کتاب درسی (۸)

اعتبار بخشی برنامه‌ی درسی

حسین الوندی

افراد متفاوتی انجام می‌گیرد، گاه ممکن است روش کار و سلیقه‌ی پژوهشگر در انجام آن تأثیر بگذارد. به منظور پرهیز از چنین وضعی، اصول مشخصی طراحی شده‌اند که عبارت‌اند از:

● **اصل جامع بودن:** در اعتبار بخشی برنامه‌ی درسی ضروری است که همه‌ی ارکان، عناصر و مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی مثل: اصول، رویکرد، اهداف، شیوه‌های سازمان‌دهی تجربیات یاددهی-یادگیری، روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی، نحوه‌ی ترویج برنامه‌ی درسی، امکانات آموزشی، زمان اختصاص یافته به اجرای برنامه و... بررسی و ارزیابی شوند.

● **اصل پاسخ‌گو بودن:** اعتبار بخشی برنامه‌ی درسی باید به گونه‌ای انجام شود که بتواند به نیازهای طراحان و برنامه‌ریزان درسی، به منظور اصلاح برنامه‌ی درسی موجود و تولید برنامه‌ی درسی مطلوب، پاسخ دهد.

● **اصل هماهنگی و هم‌خوانی:** اجزای یک طرح اعتبار بخشی مثل اهداف، روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات، و جامعه و نمونه‌ی آماری، باید هماهنگ با یکدیگر و همگی در راستای نیازهای طراحان و استانداردهای «دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی» باشند.

● **اصل رعایت اصول علمی و مبانی نظری:** از آن‌جا که اعتبار بخشی همانند یک پژوهش مستقل انجام می‌گیرد، باید از اصول علمی حاکم برای انجام تحقیق، از جمله تعیین الگوی ارزش‌یابی، تعریف متغیرها، انتخاب معیارها، پرسش‌های ارزش‌یابی، روش گردآوری و تحلیل داده و... پیروی کند.

● **اصل بی‌طرفی:** در اعتبار بخشی برنامه‌ی درسی، تیم پژوهشی باید از هرگونه پیش‌داوری و اعمال نظر در تدوین طرح، تهیه‌ی ابزارها، و تحلیل و تفسیر یافته‌ها پرهیزد.

آنچه در هفت شماره‌ی قبل تحت عنوان «فرایند برنامه‌ریزی درسی» توضیح داده شد، مرحله‌ی اول است که حاصل آن، تولید برنامه‌ی درسی است. اما برای این‌که یک برنامه‌ی درسی ضمانت اجرایی پیدا کند، مرحله‌ی مهم دیگری را نیز باید بگذرانند. این مرحله «اعتبار بخشی» نام دارد.

اعتبار بخشی، نوعی ارزش‌یابی تکوینی از برنامه‌ی درسی است که با هدف اصلاح برنامه، در پایان یک مرحله از تولید برنامه‌ی درسی انجام می‌گیرد. در این مرحله، هنوز مجوز تولید مواد آموزشی بر اساس برنامه‌ی درسی تولید شده صورت نگرفته است. به همین دلیل، اعتبار بخشی را ارزش‌یابی تکوینی به‌شمار می‌آوریم. به این ترتیب اعتبار بخشی برنامه‌ی درسی، مرحله‌ای مهم و اساسی در فرایند برنامه‌ریزی درسی است که در راستای میزان مطلوبیت و مؤثر بودن برنامه‌ی درسی و رفع نواقص احتمالی برنامه درسی انجام می‌شود.

در اعتبار بخشی، تمام عناصر و مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی مثل اصول، رویکرد، اهداف، شیوه‌های سازمان‌دهی تجربیات یاددهی-یادگیری و... ارزش‌یابی می‌شوند. نتایج این ارزش‌یابی به صورت بازخوردهای مشخص در اختیار گروه درسی مربوطه قرار می‌گیرد. گروه درسی موظف است، ضمن طرح نتایج و بازخوردهای اعتبار بخشی در شورای برنامه‌ریزی گروه، نسبت به اصلاح برنامه‌ی درسی اقدام کند.^۲

اعتبار بخشی به صورت یک کار پژوهشی مشخص، توسط پژوهشگرانی که عضو گروه و شورای برنامه‌ریزی درسی آن نیستند، انجام می‌گیرد. در انجام پژوهش، یکی از اعضای گروه درسی، با پژوهشگر انتخاب شده همکاری مستمر و لازم را دارد.

اصول اعتبار بخشی

با توجه به این‌که اعتبار بخشی درس‌های گوناگون توسط

اهداف کلی اعتبار بخشی

۱. شناخت مشکلات احتمالی برنامه‌ی درسی در

در اعتباربخشی، تمام عناصر و مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی مثل اصول، رویکرد، اهداف، شیوه‌های سازمان‌دهی تجربیات یاددهی-یادگیری و... ارزیابی می‌شوند

در اجرای آزمایشی، مواد آموزشی تولید شده، به ویژه کتاب درسی، در فضای واقعی کلاس درس، به مدت یک سال تحصیلی به اجرا گذاشته می‌شود تا کاستی‌های احتمالی آن در مرحله‌ی عمل کاملاً شناسایی شود

مراحل گوناگون از بعد طراحی، تولید، اجرا و اتخاذ تصمیم برای رفع آن‌ها؛
۲. تعیین شاخص‌های شرایط لازم برای اجرای موفقیت‌آمیز برنامه‌ی درسی در سطح کشور؛
۳. تعیین میزان کارایی و اثربخشی برنامه‌ی درسی جدید.

فرایند اعتباربخشی

به‌طور معمول، اعتباربخشی در دو مرحله انجام می‌گیرد: در مرحله‌ی اول، برنامه‌ی درسی اعتباربخشی می‌شود و در مرحله‌ی بعدی، مواد آموزشی که براساس برنامه‌ی درسی تهیه شده‌اند، مورد اعتباربخشی قرار می‌گیرند. آنچه در این جا توضیح داده می‌شود، اعتباربخشی برنامه‌ی درسی است.

اهداف ویژه‌ی اعتباربخشی برنامه‌ی درسی

این اهداف عبارت‌اند از بررسی میزان:

- انطباق برنامه‌ی درسی با اصول و استانداردهای پیش‌بینی شده در چارچوب برنامه‌ی درسی؛
- انطباق رویکرد برنامه‌ی درسی با اهداف آن؛
- تناسب اهداف برنامه‌ی درسی با اهداف برنامه‌ی درسی دوره‌ی تحصیلی مربوطه؛
- قابلیت اجرایی شیوه‌های سازمان‌دهی تجربیات یاددهی-یادگیری با توجه به شرایط فعلی محیط‌های یادگیری (وضعیت فیزیکی، تعداد دانش‌آموزان، امکان آموزش معلمان و...)
- تناسب روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی با توجه به رویکرد و اهداف برنامه در حیطه‌های سه‌گانه (دانش، مهارت و نگرش)؛
- تناسب محتوای برنامه‌ی درسی با نیازها و شرایط یادگیرندگان؛
- تناسب ویژگی‌های سازمان‌دهی محتوا با توجه به رویکرد برنامه‌ی درسی؛
- تناسب دانش و مهارت‌های مورد نیاز معلمان با رویکرد و اهداف برنامه.

ابزار و روش‌های جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل آن‌ها

پژوهش اعتباربخشی برنامه‌ی درسی از نوع توصیفی است. به این ترتیب، ابزار جمع‌آوری داده‌ها ممکن است پرسش‌نامه، مصاحبه و یا برگه‌ی تحلیل محتوا باشد.

جامعه و نمونه‌ی آماری

جامعه‌ی آماری شامل این موارد است:

- متخصصان برنامه‌ریزی درسی؛
- متخصصان تعلیم و تربیت؛
- متخصصان ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی؛
- متخصصان موضوعی؛
- معلمان مجرب و کارآزموده.

نمونه‌ی آماری: از هر یک از تخصص‌های یاد شده به‌طور معمول ۱۰ نفر برحسب امکان دست‌رسی، انتخاب خواهند شد. تأکید بر انتخاب دبیران مجرب اهمیت زیادی دارد.

جمع‌بندی یافته‌ها و قضاوت

پس از جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل آن‌ها باید به پرسش‌های زیر پاسخ گفت:

۱. کدام یک از عناصر برنامه‌ی درسی (رویکرد، اهداف، محتوا و نحوه‌ی سازمان‌دهی آن و...) نیاز به اصلاح دارد؟
۲. چه بخش‌هایی باید به برنامه‌ی درسی اضافه و یا از آن کاسته شود؟
۳. مشکلات احتمالی در رابطه با اجرای برنامه‌ی درسی چیست؟
۴. توصیه‌هایی لازم به مسئولان اجرایی برای اجرای بهتر برنامه‌ی درسی کدام است؟
۵. معلمان به چه توانایی‌هایی برای اجرای برنامه نیازمندند؟
۶. آیا امکانات و تجهیزات پیش‌بینی شده برای اجرای برنامه مناسب است؟
۷. و ...

کاربست یافته‌های اعتباربخشی

گروه درسی براساس یافته‌ها و بازخوردهایی که از اعتباربخشی به دست می‌آید، برنامه‌ی درسی خود را اصلاح می‌کند. اصلاح برنامه‌ی درسی در «شورای برنامه‌ریزی گروه» انجام می‌گیرد و سرانجام به تصویب آن می‌رسد. برنامه‌ی درسی اصلاح شده، از طریق مدیریت دفتر برای شورایی تحت عنوان «شورای هماهنگی علمی سازمان» که در خارج از دفتر است، ارسال می‌شود. برنامه‌ی درسی در این شورا پس از بررسی و برطرف شدن اشکالات احتمالی، به تصویب می‌رسد و مجدداً به دفتر برنامه‌ریزی و گروه درسی مربوطه فرستاده می‌شود. در این مرحله، گروه درسی براساس ضوابطی که در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی وجود دارد، نسبت به تولید مواد آموزشی (کتاب درسی، کتاب راهنمای معلم و...) اقدام می‌کند.

مواد آموزشی تولید شده نیز اعتباربخشی می‌شوند. اعتباربخشی از مواد آموزشی مراحل پیچیده‌تری دارد که در ادامه به اختصار آن را شرح می‌دهیم.

اعتباربخشی مواد آموزشی

این اعتباربخشی در دو مرحله انجام می‌گیرد:

۱. اعتباربخشی مواد آموزشی از نظر برنامه‌ریزان، معلمان و صاحب نظران؛

۲. اعتباربخشی از منظر اجرا (اجرای آزمایشی).

مرحله اول اعتباربخشی مواد آموزشی تقریباً شبیه به اعتباربخشی برنامه‌ی درسی است. با این تفاوت که در این مرحله کتاب درسی، کتاب راهنمای معلم و... به نظرخواهی گذاشته می‌شود.

برخی از اهداف این مرحله از اعتباربخشی مواد آموزشی عبارت‌اند از بررسی میزان:

● انطباق محتوا با علم روز؛

● انطباق محتوا با اهداف و رویکرد برنامه‌ی درسی؛

● هماهنگی محتوا و نیازها و توان یادگیرندگان؛

● تناسب محتوا با تجربه‌های قبلی دانش‌آموزان؛

● تناسب محتوا و روش‌های یاددهی-یادگیری با زمان پیش‌بینی شده در برنامه؛

● و

معمولاً به منظور تسریع در کار، مرحله‌ی اول اعتباربخشی مواد آموزشی و مرحله‌ی دوم (اجرای آزمایشی) به موازات یکدیگر انجام می‌گیرد.

اجرای آزمایشی

اجرای آزمایشی، دومین مرحله‌ی اعتباربخشی مواد آموزشی است. در این مرحله، مواد آموزشی تولید شده، به‌ویژه کتاب درسی، در فضای واقعی کلاس درس، به مدت یک سال تحصیلی به اجرا گذاشته می‌شود تا کاستی‌های احتمالی آن در مرحله‌ی عمل کاملاً شناسایی شود. به این منظور، کلاس‌های چندمدرسه در نقاط گوناگون کشور به‌طور تصادفی انتخاب می‌شوند. معلمان این کلاس‌ها با آموزش‌های ویژه، با مشخصات برنامه‌ی درسی جدید آشنا می‌شوند و وظیفه‌ی اجرای آزمایشی را به عهده می‌گیرند. در این مرحله، تمام مؤلفه‌های برنامه‌ی درسی از منظر اجرا بررسی و ارزیابی می‌شوند.

برخی از اهداف اجرای آزمایشی عبارت‌اند از بررسی میزان:

● دستیابی به اهداف؛

● قابلیت اجرایی فعالیت‌های پیش‌بینی شده؛

● تناسب محتوا و زمان؛

● تناسب سازمان‌دهی محتوا؛

● قابلیت اجرایی شیوه‌های سازمان‌دهی تجربه‌های یاددهی-یادگیری؛

● تناسب تجهیزات مدارس با امکانات مورد نیاز برنامه‌ی درسی جدید؛

● توانایی‌ها و صلاحیت‌های معلمان برای اجرایی برنامه‌ی درسی جدید؛

● قابلیت اجرایی روش‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی؛

● و

روش گردآوری داده‌ها و نحوه‌ی تحلیل آن‌ها

با توجه به این که اجرای آزمایشی، نوعی مطالعه‌ی میدانی است، روش جمع‌آوری داده‌ها شامل مشاهده، پرکردن برگه‌های فهرست بررسی، پرسش‌نامه، فرم مصاحبه، و تحلیل داده‌ها از نوع کیفی و کمی است و با استفاده از آمار توصیفی و یا استنباطی انجام می‌شود.

جامعه و نمونه‌ی آماری

جامعه‌ی آماری شامل همه‌ی دانش‌آموزان، معلمان، مدیران مدارس و معلمان راهنما در پایه‌ی مربوطه، و نمونه‌ی آماری معلمان، دانش‌آموزان ۱۰ تا ۱۵ کلاس از مدارس پسرانه و دخترانه در مرحله‌ی اول و حدود ۴۰ کلاس در مرحله‌ی دوم است.^۳

جمع‌بندی یافته‌ها و قضاوت

گروه درسی، اطلاعات حاصل از مشاهدات، مصاحبه‌ها و پرسش‌نامه‌ها را که براساس معیارهایی مانند: میزان قابلیت حصول اهداف، تناسب رویکرد و محتوا و به‌ویژه شیوه‌های سازمان‌دهی تجربیات یاددهی-یادگیری و روش‌های ارزش‌یابی، توانایی‌های حرفه‌ای معلمان، و امکانات و تجهیزات اجرایی، به دست آمده است، ارزیابی می‌کند و آن‌ها را براساس اصلاح مواد آموزشی در اختیار مؤلفان و تهیه‌کنندگان آن‌ها قرار می‌دهد. و سرانجام در مورد چگونگی اصلاح برنامه قضاوت و تصمیم‌گیری می‌شود.

اجرای سراسری برنامه‌ی درسی

پس از اصلاح نهایی، مواد آموزشی در شمارگان وسیع چاپ می‌شوند، دوره‌های آموزش معلمان برگزار می‌شود و به این ترتیب برنامه‌ی درسی به اجرای سراسری درمی‌آید.

زیرنویس

1. Validation

۲. راهنمای انجام اعتباربخشی، چارچوب اجرایی مشخصی دارد که در «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی» تهیه و تصویب شده است.
۳. اجرای آزمایشی معمولاً به مدت دو سال متوالی انجام می‌گیرد. در برخی از موارد، با توجه به رضایت‌بخش بودن نتایج سال اول، اجرای آزمایشی سال دوم انجام نمی‌شود.